

ФЕСЕНКО І.М., КОРЖ А.В.

(Запорізький нац. ун-т)

КОМПЕНСАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОГО КАЛАМБУРУ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗКИ Л. КЕРРОЛА “ALICE IN WONDERLAND”)

Дана стаття присвячена компенсації як способу перекладу англійського каламбуру на російську та українську мови.

Ключові слова: каламбур, інформативна структура, варіативний компонент, омонімія, метод компенсації.

Фесенко І.М., Корж А.В. Компенсация как способ перевода английского каламбура (на материале сказки Л. Кэрролла “Alice in Wonderland”). Данная статья посвящена приему компенсации как способу перевода английского каламбура на русский и украинский языки.

Ключевые слова: каламбур, информативная структура, вариативный компонент, омонимия, метод компенсации.

Fesenko I., Korzh A. Compensation as a means of translation of English punches (based on L. Carroll’s fairy tale “Alice in Wonderland”). This article deals with the features of English pun and different ways of its translation from English into Ukrainian and Russian. The main challenges which translators face while working with punches have been defined. The compensation method has been considered as one of the most productive methods of translating punches.

Key words: pun, informative structure, variable components, homonymy, method of compensation.

Одним із способів досягнення еквівалентності перекладу на рівні всього тексту є компенсація. Це найбільш загальний прийом, який широко вживається у практиці і являє собою вид контекстуальної заміни.

Відомо, що будь який стилістичний прийом не існує ізольовано, а тісно пов'язаний з усією системою стилістичних прийомів даного твору і виконує в ньому певну роль. В повній мірі це твердження стосується і каламбуру. Індивідуальна манера письменника, вимоги жанру і літературного напрямку, особливості розвитку мови і ряд інших факторів можуть здійснювати вплив на особливості використання цього стилістичного прийому в творі. Так, в залежності від цілі, яку ставить перед собою автор, каламбур може бути присутнім в мові лише деяких персонажів і лише в певній ситуації; крім того, автор може надавати перевагу тому чи іншому виду каламбуру. Вивчення особливостей використання цього прийому в творах англійських письменників і аналіз випадків використання компенсації приводить до висновку про необхідність встановлення певних обмежень при створенні компенсуючи каламбурів:

- каламбур повинен органічно входити в усю систему стилістичних і образних засобів перекладу, підпорядковуватись головній цілі всього твору і не спотворювати ідейно-художній характер оригіналу;

- структурно-семантичні особливості каламбуру мови перекладу повинні відображати особливості каламбурів оригіналу;

- каламбур повинен відтворюватись лише в мові персонажів, які використовують його в мові оригіналу, оскільки кожен персонаж повинен в перекладі зберігати ту саму індивідуальність, якою наділив його автор;

- каламбур може створюватися лише в типовій для нього ситуації;

- каламбур не повинен компенсуватися стилістичним прийомом, не властивим стилю оригіналу;

- при створенні компенсуючого каламбуру необхідно враховувати соціальні особливості читачів, для яких даний твір призначено.

Цікаво більш докладно дослідити шлях створення подібних компенсуючих каламбурів, так як їх поява в тексті перекладу майже не вносить ніяких додаткових змін в його предметно-логічний зміст в порівнянні з текстом оригіналу. Створення такого каламбуру прямо протилежне процесу нейтралізації, примусового «згладжування» двоплановості каламбурних контекстів, хоча і в тому, і в іншому випадку перекладач вдається до різного роду трансформацій.

Вдало, в дусі Л. Керрола, створив компенсуючий каламбур О. Щербаков у перекладі книги «Пригоди Аліси в Країні Чудес». Для цієї цілі він обрав бесіду Аліси із Зайцем і Капелюшником у главі, яку він назвав «Чаепитие со здвигом»; до речі, переклад назви цієї глави теж являє собою компенсуючий каламбур. Ця глава побудована на різного роду алогізмах, загадках, каламбурах, які змушують Алісу, а разом з нею і читачів, шукати аналогії у зовсім віддалених предметах, роздумувати над законами логіки і мови. Однією з мікротем бесіди була розмова про незвичайний годинник, який показував день місяця, але не показував час:

“What a funny watch!” she remarked. “It tells the day of the month, and doesn’t tell what o’clock it is!”

“Why should it?” muttered the Hatter. “Does *your* watch tell you what year it is?” [6, с. 34]

О. Щербаков переклав каламбур наступним чином:

- Какие они смешные! Показывают день и не показывают час, - сказала она.

- А зачем это нужно? – пробормотал Шляпник. – разве ваши часы показывают, который год?

- Конечно нет, - живо ответила Алиса. – но это потому, что время идет, а год все один и тот же.

Предметно-логічною основою каламбуру є мовний матеріал. Подібні каламбури досить часто виникають в діалогах Аліси і інших героїв творів Л. Керрола. Семантична основа компенсуючого каламбуру доступна читачам, для яких призначена книга. Майже всі інформанти-діти майже одразу можуть його

декодувати. Позитивним є і те, що використання компенсуючого прийому в тексті перекладу не привело до жодних значних змін у змісті уривку.

В наведеному вище прикладі каламбур був створений в тому місці перекладу, де в оригіналі не було створено ніяких подібних прийомів. Однак компенсуючий каламбур може бути створений і на основі вже наявних в тексті оригіналу стилістичних прийомів. З цією метою використовуються стилістичні засоби звукової організації висловлювання.

Досить часто при перекладі казки Керрола використовувала прийом компенсації перекладачка Н. Демурова. Розглянемо її варіант перекладу наступного уривку:

«Maybe it's always pepper that makes people hot-tempered,” she went on, very much pleased at having found out a new kind of rule, “and vinegar that makes them sour—and camomile that makes them bitter—and—and barley-sugar and such things that make children sweet-tempered. I only wish people knew that: then they wouldn't be so stingy about it, you know» [6, с. 44].

«...должно быть, от перца она была такой вспыльчивой.

— Когда я буду Герцогиней, — сказала она про себя (без особой, правда, надежды), — у меня в кухне *совсем* не будет перца. Суп и без него вкусный! От перца, верно, и начинают всем перечить...

Алиса очень обрадовалась, что открыла новое правило.

— От укуса — кусятся, — продолжала она задумчиво, — от горчицы — огорчаются, от лука — лукавят, от вина — винятся, а от сдобы — добреют. Как жалко, что никто об этом не знает... Все было бы так *просто*. Ели бы сдобу — и добрели» [4, с. 53]!

Порівняльний аналіз оригіналу і перекладу показує, що у автора каламбури побудовані на суміщенні прямих і переносних значень слів, перекладачка ж використала каламбури, побудовані на дитячій етимології і омонімії слів «добреть» - «толстеть», «смягчатся». Обидва прийоми часто використовує автор даного твору. Окрім зміни семантичної структури основи каламбурів оригіналу Н. Демурова збільшила кількість елементів, що обіграються, тобто створила компенсуючий каламбур на місці каламбурного контексту вихідної мови.

Аналогічне рішення прийняла перекладачка і в іншому випадку. В XI главі книги в розмові Короля і Болванщика вона намагається компенсувати втрати. Каламбур був присутній в діалозі і в оригіналі. У автора він побудований на розкладенні сталого виразу *stand down* – «залишати місце свідка (в суді)».

“If that's all you know about it, you may stand down,” continued the King.

“I can't go no lower,” said the Hatter: “I'm on the floor, as it is.”

“Then you may *sit* down,” the King replied” [6, с. 57].

Проаналізувавши даний уривок як частину всього твору, можна з впевненістю сказати, що його форма переважає над змістом и що зміна останнього не призведе до значних змін в ході основних подій, описаних в цій главі. Тому перекладачка, трохи змінивши зміст діалогу, створює каламбурний контекст на іншій структурно-семантичній основі:

— Ну, хватит, — сказав Король Болванщику. — Закругляйся!

— А я и так весь круглый, — радісно возразив Болванщик. — Шляпи у мене круглі, болванки теж...

— Круглий ти болван, вот ты кто! — сказав Король.

— Не болван, а Болванщик, - поправив его мастер, - а это большая разница [4, с. 68].

На місці одного простого каламбуру Н. Демурова створила складний, який складається з трьох нерозривно пов'язаних частин, в яких один із елементів попереднього входить в ядро наступного. Утворився своєрідний ланцюжок: «закругляйся» - «круглий» (по формі) – «круглий» (болван) – «болванщик». На думку перекладачки, ці зміни були необхідні, оскільки раніше вона допустила значні втрати в іншому місці перекладу.

Подібний шлях при виборі місця і засобів компенсації вибрала і українська перекладачка «Аліси в Країні Чудес» Г. Бушина в останній редакції свого перекладу. В розмові з Алісою Грифон пояснює їй, що в морській школі був вчитель, якого вони називали Tortoise:

«Why did you call him Tortoise, if he wasn't one?» Alice asked.

«We called him Tortoise because he taught us,» said the Mock Turtle angrily, «really you are very dull» [6, с. 47]!

Змінивши лексичну основу каламбуру мови оригіналу, Г. Бушина посилила цей уривок, додавши до нього додатковий компенсуючий каламбур:

- Коли ми були малі, - заговорила Черепаха спокійніше, хоч і схлипувала час від часу, - то ходили до школи в море. Вчителем у нас був старий вусатий Кит. Справжній кашалот! Ми його вали Зубром.

- Як це так – і Кашалот, і Зубр водночас? – не могла збагнути Аліса.

- Не водночас! – обурилася Черепаха. – Кашалотом він був, коли кашалотив нас, а Зубром ми його прозвали тоді, коли він примушував нас зубрити! Яка ти справді нетямуща [1, с. 91]!

Обидва каламбури побудовані на авторській етимології – прийомі, що широко використовується Л. Керролом в даному творі. Значення авторського неологізму «кашалотити» легко виводиться з контексту. Цьому сприяє також асоціація зі словом «колошматити».

В якості іншого виду компенсації перекладачі використовують стилістичні засоби звукової організації висловлювання: риму, алітерацію, звукову подібність. Як вже зазначалось вище, цей прийом можна назвати частковою компенсацією, оскільки він передає лише частину тієї загрузки, яку несе форма каламбуру оригіналу.

На відміну від компенсації аналогічним прийомом часткова компенсація створюється частіше за все на місці невдало переданого або зовсім втраченого каламбуру.

Римом посилив каламбур, створений на іншій семантичній основі О. Щербаков у перекладі книги «Аліса в Країні Чудес».

“Very true,» said the Duchess: “flamingoes and mustard both bite. And the moral of that is—‘Birds of a feather flock together’[6, с. 45].

Автор передав цей каламбур наступним чином:

«Остер клюв у птиці и вкус у горчиці» [5, с. 115].

Хоча каламбур має форму приказки, його зміст не носить властивого їй глибокого узагальнюючого характеру. Рима, яка посилює форму одночасно посилює і контраст між призначеною для афористичного змісту формою і занадто звичайним, «приземленим» змістом. Таке захоплення формою властиве Герцогині, в мовленні якої цей каламбур використовується.

Як уже зазначалося вище, прийом часткової компенсації може використовуватися не лише для посилення каламбуру, а й самостійно. В цьому випадку його використовують на місці втраченого прийому оригіналу. Такий спосіб обрала одна з перших перекладачок «Аліси» П. С. Соловйова. Вона не змогла передати каламбур, побудований на прямому та переносному розумінні змісту відомої англійської приказки «A cat may look at a king», і замінила його римованим реченням, яке за своєю структурою також нагадує прислів'я:

«Как смотрит на небо земля,

Так смотрит Кот на Короля» [2, с. 40].

Зміст наведеного уривку в загалі відображає речово-образне значення оригіналу. Тим не менш введення рими і збереження форми прислів'я лише частково компенсують втрати, які були допущенні при перекладі. Слід також відмітити, що введення рими в текст Л. Керрола не суперечить особливостям його стилю, оскільки сам автор інколи вдається до цього прийому. В даному випадку це допустимо ще й тому, що для російських прислів'їв, на відміну від англійських, використання рими більш характерне.

П. С. Соловйова використовує часткову компенсацію при передачі наступного каламбуру:

“Ah, well! It means much the same thing,” said the Duchess, digging her sharp little chin into Alice’s shoulder as she added, “and the moral of *that* is—‘Take care of the sense, and the sounds will take care of themselves”[6, с. 44].

Зазначений каламбур побудований на образній, звуковій і структурній формі англійської приказки «Take care of the pence the pounds will take care of themselves».

Перекладачка переклала каламбур на російську мову наступним чином:

«Ты о том лишь позаботься, чтобы смысл был налицо, а слова найдутся сами, в круг сливаясь, как кольцо» [2, с. 39].

Зберігши предметно-логічний зміст прийому, перекладачка надає йому нової форми, яка хоч і частково, але зберігає особливості авторського замислу.

Аналогічним шляхом пішла А. І. Рождественська. Вона також створила на місці втрати риму:

«Важен смысл и непременно, дети, помните о нем,

Слово – звук, второстепенно – в словаре его найдем».

Однак, знайшовши нову форму, перекладачка не змогла передати глибокий зміст уривку, який в її варіанті перетворився на нісенітницю, замасковану формою.

Не відмовився від цього прийому і О. Щербаков. Розглянемо його переклад наступного каламбуру:

“...there’s a large mustard-mine near here. And the moral of that is—‘The more there is of mine, the less there is of yours’” [6, с. 45].

Каламбур побудований на омонімії займенника mine і іменника mine – «шахта», «копи». Перекладач створив своєрідну звукову гру, в основі якої лежить звуковий комплекс «коп» - «копъ – копье – копи – ископаемое»:

— По-моему, это ископаемое, — сказала Алиса.

— Ну конечно же, — кивнула Герцогиня, словно готова была согласиться со всем, что скажет Алиса. — Ее добывают в копиях неподалеку от этих мест. И мораль отсюда такова: «Копъ не копье, мое не твое» [5, с. 115]!

Як бачимо, завершується ця звукова гра теж римою, яка нібито маскує добре організованою формою безглуздість змісту. Висловлювання подібного характеру відображають стиль реплік в оригіналі.

Аналогічне рішення прийняв О. Щербаков і в іншому випадку. На місці резумуючого каламбуру, побудованого на омонімії слів lesson – lessen, який йому не вдалося передати, перекладач вводить римоване прислів'я:

“And how many hours a day did you do lessons?” said Alice, in a hurry to change the subject.

“Ten hours the first day,” said the Mock Turtle: “nine the next, and so on.”

“What a curious plan!” exclaimed Alice.

“That’s the reason they’re called lessons,” the Gryphon remarked: “because they lessen from day to day” [6, с. 48].

У О. Щербакова уривок звучить так:

— А сколько у вас было в день уроков? — торопливо переменяла тему Алиса.

— В первый день десять, — сказал Черепаха-Телячьи-Ножки, — на второй девять, на третий восемь и так далее.

— Какое смешное расписание! — воскликнула Алиса.

— Чем больше сразу учишься, тем меньше после мучишься, — заметил Грифон [5, с. 50].

Це прислів'я виконує контекстну функцію резумуючого каламбуру і завершує в змістовному і структурному відношенні бесіду персонажів про дивакуватий розклад в морській школі. Характерною особливістю цієї знахідки О. Щербакова є її дидактична спрямованість.

Різновидністю часткової компенсації є використання подібних за звучанням слів чи звукових комплексів, значення яких не дозволяє побудувати каламбур, але які своєю звуковою подібністю привертають увагу читачів до змісту того чи іншого уривку твору.

Такий вид компенсації застосував О. Щербаков при перекладі назви третього розділу «Аліси в Країні Чудес» «A Caucus - Race and a Long Tale». Л. Керрол використав в цій назві один з елементів ядра каламбуру, побудованого на омонімії слів tale – tail. О. Щербаков, не зумівши відобразити елементи ядра, замінив його і назвав розділ «Потасовка с подтасовкой». Хоча значення цих

слів не зустрічаються в каламбурному контексті, їх подібне звучання та написання привертає увагу читачів. Слід, однак, відмітити, що така назва розділу зосереджує увагу читачів лише на одній події - «Caucus – Race». Інша подія – розповідь миші – в заголовку не відображена, і це, безумовно, перекручує задумку автора. Враховуючи роль назви розділу в творі, в даному випадку було б доцільніше пожертвувати формою заради змісту.

Окрім засобів звукової організації висловлювання, в практичній діяльності перекладачі нерідко вдаються до ще одного виду компенсуючого посилення – використання графіки. За допомогою цього прийому елементи ядра каламбуру виділяються на фоні решти тексту. Таким чином, перекладач привертає увагу читачів до змісту каламбуру і полегшує його кодування. Найчастіше прийом графічної компенсації використовують при перекладах творів для дітей. Аналіз перекладів книг Л. Керрола в цьому плані показав, що перекладачі використовують два різновиди графічних засобів для посилення компенсуючи або створених на зміненій семантичній основі каламбурів: виділення шрифтом та великі літери.

Використання курсиву – найбільш поширений спосіб посилення каламбурів в мові перекладу. Так, Н. Демурова, створивши каламбур на основі одного з елементів ядра каламбуру мови оригіналу, посилила елементи його ядра курсивом:

«Mine is a long and a sad *tail*!» said the Mouse, turning to Alice, and sighing.

«It *is* a long *tail*, certainly,» said Alice, looking down with wonder at the Mouse's tail; «but why do you call it sad?» And she kept on puzzling about it while the Mouse was speaking» [6, с. 12-13].

— Это очень длинная и грустная история, — начала Мышь со вздохом. Помолчав, она вдруг взвизгнула:

— Прохвост!

— *Про хвост?* — повторила Алиса с недоумением и взглянула на ее хвост [4, с. 17].

Другий вид графічного посилення використовується частіше за все при передачі авторських неологізмів чи каламбурів, побудованих на грі кореневими значеннями слів і авторській етимології. Великі літери можуть застосовуватися як для написання цілих слів, так і їх частин, в залежності від особливостей каламбуру.

Так, при перекладі «Аліси в Задзеркаллі» Н. Демурова та В. Орел використали цей прийом при перекладі назв задзеркальних комах. Н. Демурова переклала наступним чином: БАОБАБОЧКА, СТРЕКОЗЕЛ, БЕГЕМОШКИ, СОРОКА-ВОРОНОЖКА. В перекладі В. Орла назви комах звучать наступним чином: ТОРШЕРШЕНЬ, ПЧЕЛАМПА, САРАНЧАШКА, САРАНЧАЙНИК і ін..

Виділення великими літерами кореневих морфем чи просто частин слова, значення яких утворюють каламбур, також зустрічається в перекладах одного й того ж каламбуру Л. Керрола, виконаних Н. Демуровою та В. Орлом:

‘There’s the tree in the middle,’ said the Rose: ‘what else is it good for?’

‘But what could it do, if any danger came?’ Alice asked.

‘It could bark,’ said the Rose.

‘It says “Bough-wough!” cried a Daisy: ‘that’s why its branches are called boughs’[6, с. 24]!

Обидва перекладача замінили семантичну основу каламбуру вихідної мови, зберігши при цьому принцип його створення і посиливши графічно частини слів, які складають семантико-звукову основу каламбурів мови перекладу.

У Н. Демурової уривок звучить наступним чином:

- А вам никогда не бывает страшно?... Вы здесь совсем одни, и никто вас не охраняет...

- Как это одни?... А дуб на что?... он хоть кого может отДУБасить... Что-что, а ДУБасить он умеет!

- Поэтому он и называется ДУБ... [4, с. 138]

В. Орел побудував такий каламбур:

- Скажите, а вам тут не страшно?...

- Да вон же Фикус стоит! Для чего же он, по-твоему, нужен?!

- Но ведь в случае опасности он вам не поможет...

- ... Конечно поможет. Он будет кусаться.

- Мы его потому и прозвали Фи-КУС, что он кусается [3, с. 32].

О. Щербаков також використовує прийом графічного виділення елементів, що обіграються. Розглянемо його варіант перекладу каламбуру, побудованого на звуковій і графічній подібності написів «Glass, with care» (на ламках предметах, які перевозяться) і «Lass, with care»:

‘Then a very gentle voice in the distance said, ‘She must be labeled. “Lass, with care,” you know’[6, с. 39].

Перекладач зберіг в якості вихідного елементу російський функціональний відповідник «Осторожно! Не бросать!», замінивши в слові «осторожно» одну його частину. Цю частину перекладач виділи графічно: «оДВЕСТИрожно! Не бросать». Однак, каламбур, побудований О. Щербаковим є не зовсім зрозумілим. Автор пожертвував змістом і побудував не досить вдалий каламбур.

Як ми можемо бачити, прийом часткової компенсації застосовується дуже часто при перекладі каламбурів. Однак, перекладачам потрібно дуже серйозно підходити до його використання в кожному конкретному випадку, треба вміло корелювати зміст та форму каламбурів в мові перекладу.

Література

Керрол Л. Аліса в Країні Чудес./ Л. Керрол [пер. з англ. Г. Бушиної]. - К.: Радянський письменник, 1960. – 245с. Керролл Л. Приключения Алисы в стране чудес / Л. Кэрролл; [пер. с англ. Allegro (П. С. Соловьёвой)]. – М.: Художественная литература, 1981. – 162 с. Керролл Л. Приключения Алисы в стране чудес / Л. Кэрролл; [пер. с англ. В. Е. Орла]. - Москва: Детская литература, 1988. -144 с. Керролл Л. Приключения Алисы в Стране Чудес. Зазеркалье. /Л. Кэрролл; [пер. с англ. Н.М. Демуровой]. - М.: Наука, 1991. –

197с. Кэрролл Л. Приключения Алисы в стране чудес. Зазеркалье: (про то, что увидела там Алиса) /Л. Кэрролл; [перевод с англ. А.А. Щербакова]. - М.: Художественная литература, 1977. – 310 с. Carroll L. Alice in Wonderland / L. Carroll. – London: Bloomsbury Publishing, 1995. – 293p.

ЧИРВОНИЙ О.С.
(Запорізький нац. ун-т)

АНТОНОМАЗІЙНІ НОВОУТВОРЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ЛЕКСИКОНУ

У статті йдеться про нові антономазійні одиниці комп'ютерного лексикону як про чинник поповнення словникового складу сучасної англійської мови, а також про основні способи і механізми утворення «комп'ютерно-маркованих» антономазійних одиниць.

Ключові слова: метафора, метонімія, антономазія, словотворення, Інтернет.

Чирвоный А.С. Антономастические новообразования компьютерного лексикона. В статье речь идет о новых антономастических единицах компьютерного лексикона как о факторе пополнения словарного состава современного английского языка, а также об основных способах и механизмах образования «компьютерно-маркированных» антономастических единиц.

Ключевые слова: метафора, метонимия, антономазия, словообразование, Интернет.

Chirvony A.S. Antonomasiac neologisms of computer lexis. The article deals with the antonomasiac neologisms as a factor of enrichment of computer lexis and English language as a whole, as well as with the main ways and mechanisms of new IT-related words formation.

Key words: metaphor, metonymy, antonomasia, word-formation, Internet.

В процесі семантичної деривації найбільш продуктивними механізмами формування нових лексико-семантичних варіантів слів вважають метафору і метонімію [Черникова 2001, с. 82-87]. Як зазначають вчені, між новим та старим лексико-семантичними варіантами багатозначного слова встановлюються "концептуально зумовлені дериваційні зв'язки: імплікаційні (метонімічні), класифікаційні (родо-видові), симілятивні (метафоричні)" [Селіванова 2006, с. 528].

Комбінацією метафоричних та метонімічних одиниць деякі дослідники [Крохина, Берлина 2002] вважають антономазійні одиниці, тобто такі, що включають в себе імена і назви, які вживаються узагальнено, символічно.